

Journal of Archaeology & Art

Arkeoloji ve Sanat

156: Eylül-Aralık 2017

STRATONIKEIA 2015 YILI ÇALIŞMALARI

ISSN 1300-4514

Arkeoloji Sanat Yay. Tur. San. Tic. Ltd. Şti. adına
Sahibi ve yayın yönetmeni M. Nezh Başgelen
Sorumlu yazişleri müdürü Orhun Gökçay
İdari yönetim Sema Başgelen
Editör M. Nezh Başgelen
Editör yardımcısı Özgür Yılmaz
Uygulama Serdar Kiran

Arkeoloji ve Sanat Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM tarafından taranan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazılardaki her türlü görüş ve düşüncelerin, bilimsel değerlendirmeler ve eleştirilerin yasal sorumluluğu yazarlarına aittir. Arkeoloji ve Sanat Dergisi/Yayınları bunlardan herhangi bir sorumluluk kabul etmez. Yazı ve her türlü görsel malzemenin her türlü yayın hakkı saklıdır. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yönetim yeri ve yazışma adresi

Hayriye Cad. Cezayir Sok. Mateo Mratoviç Apt.
No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Tel.: (0 212) 293 03 78 (pbx)
Faks: (0 212) 245 68 77

İstanbul satış mağazası

ArkeoPera Kitabevi
Yeniçarşı Cad. No: 66/A 34433
Galatasaray-Beyoğlu-İstanbul
Tel.: (0 212) 249 92 26

İzmir satış mağazası

ArkeoEge Kitabevi
Kıbrıs Şehitleri Cad. 1479 Sok. No: 10/A
Alsancak-Konak-İzmir
Tel.: (0 232) 422 36 38

Makale yazım ve yayımlama ilkeleri web sayfamızda yer almaktadır.
www.arkeolojisanat.com
info@arkeolojisanat.com
dergi@arkeolojisanat.com

Yayın türü Uluslararası süreli yayın

ISSN 1300-4514

Baskı Depoprint Dijital Baskı ve Reklamcılık
Seyrantepe Oto Sanayi, Ahmet Bayman Cad.
No: 3-5, Sarıyer-İstanbul

"Ancak, memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler hâlinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hâle gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'î lüzum vardır."

Gazi Mustafa Kemal

Kapak resmi: Stratonikeia 2015 Yılı Çalışmaları

İÇİNDEKİLER

- 1** **Onur Özbek**
Üçdutlar Buluntu Noktası: Gelibolu Yarımadası'nda Neolitik Öncesi Döneme Ait Yeni Bir Açık Hava Yerleşimi
- 13** **Semra Balcı – Yasin G. Çakan**
Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde Tarihöncesine Ait Yeni Bulgular
- 27** **R. Haldun Aydıngün**
Kara Taşımacılığında Hayvan Kullanımıyla İlgili Çok Erken Bir Örnek: "Canhasan Eşeği"
- 35** **Francesca Balossi Restelli – Marcella Frangipane – Aysun Tuna**
Arslantepe'nin Korunması ve Sunumu: Erken Devlet Merkezinin Korunması ve Sunumu Kapsamında Sürdürülmekte Olan Çalışmalar
- 43** **Cenker Atila**
Meander and Bird Skyphoi from Bademgediği Hill in Ionia
- 51** **Emre Erdan**
Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Frig Tipi Fibula
- 61** **Bekir Özer**
Kıyı Karia Arkaik Seramiği: Karia Kaseleri ve Denizaşırı Dağılımları
- 77** **Duygu Akar Tanrıver**
Eski Smyrna'da Savaşlar, Silahlar ve Askeri Teçhizatlar
- 93** **Derya Çığır Dikyol**
Kuzey Mysia Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Tarihine Genel Bir Bakış
- 103** **Turan Takaoğlu**
The Daedalic Style on Tenedos: New Light from Old Digs
- 111** **Mehmet Ayaz**
Tenedos Nekropolisinde Ele Geçen Gri Amphoriskos ve Oinochoe Üzerindeki Aplike Yılan İkonografisi Üzerine Bir Değerlendirme
- 119** **Murat Ay – Veysel Tolun**
Troas Granit Sütunlarının Batı Anadolu Kıyılarındaki Dağılımı Üzerine Arkeometrik Bir Yaklaşım
- 135** **Celal Şimşek**
2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar
- 153** **Bilal Söğüt**
Stratonikeia 2015 Yılı Çalışmaları: Yerleşim ve Kentleşme
- 169** **Hatice Yılmaz Çorbacı**
Mardin Müzesi Kalıp Yapımı Kaseleri
- 179** **Emine Köker Gökçe**
Isaura Tezgâh Ağırlıkları

- 189 Evren Şar İşbilen**
Hellenistik Çağ'da Kilikia'da Mısır Kültürleri ve Yayılımı
- 199 Onur Gülbay**
Haluk Perk Müzesi İntaglio ve Cameo (Yüzük Taşları) Koleksiyonu
- 211 Murat Aydaş**
Tralleis: Konum, Mekân, İsim ve Bellek
- 219 Hüseyin Sami Öztürk**
Nikaia'dan Yeni Yazıtlar VII: Traianus'un Onurlandırılması
- 223 Deniz Sever Georgousakis**
Rezan Has Müzesi'nden Yayımlanmamış Üç Muska ve Erken Bizans Dönemi'nden "Hipotetik" Büyü Kitabı
- 229 Senem Dinç – Yarenkür Alkan**
Karıncalı Kazısı Buluntuları: Epigrafik, Arkeolojik ve Antropolojik Bir İnceleme
- 239 M. Sacit Pekak – Deniz Saban-Ergi**
1453 Sonrasında Gelişim Gösteren İkonografik Üslup Önermelerine Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nden Tartışmalı Örnekler
- 251 Alev Erarslan**
Yöresel Mimarinin Sürekliliği: Nail Çakırhan Örneği

Haber - Yorum - Yeni Görüş - Gözlem

- 271 Ünal Asan**
Tarihsel Çağlar İçinde Zeytin Kültü ve Kültürü
- 277 A. Bilgin Turnalı**
Fâti'h'te Hoca Hayreddin Mescidi ve Çene-Zâde Tekkesi

Stratonikeia 2015 Yılı Çalışmaları: Yerleşim ve Kentleşme

Bilal Sögüt

Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli/
TÜRKİYE. bsogut@pau.edu.tr

EXCAVATIONS AT STRATONIKEIA IN 2015: SETTLEMENT AND URBANISATION

Abstract

The ancient city of Stratonikeia is located in the Eskihisar neighbourhood of Yatağan district of Muğla province; the ruins cover the northern slopes of Kadıkulesi Hill and the flat area at its foot. Thus, based on the topography the settlement exhibits the slope and level land settlement types together. Although the finds uncovered go back to the third millennium BC the earliest architectural evidence for a settlement are the fortification walls on the Kadıkulesi Hill dating to the Archaic period. In the fourth century BC the city walls were restored and new walls were built in the flat area expanding the fortified area of settlement. In this new phase a planned urban design was implemented. During the Hellenistic and Roman Imperial periods the fortified settlement area of the Classical period continued with many new buildings erected. The East Roman settlement continued into the late twelfth century. As inferred from the Seljuk Hammam and Şaban Agha Mosque the settlement moved to the northwest of the ancient site during the Emirates period. In the Ottoman and Turkish Republic periods the settlement area of the Emirates period expanded and more monumental structures of religious and civic function were built. In this period of expansion, the settlement overflowed into the northern and western areas outside the city walls. Today the settlement spreads only within the fortified area of the Classical period. As inferred, settlement fabric and evidence for urbanisation have existed at the site since Antiquity.

Keywords: Stratonikeia, Karia, Settlement, Urbanisation, Ottoman Period.

Öz

Muğla İli, Yatağan İlçesi, Eskihisar Mahallesi'nde bulunan Stratonikeia antik kenti, Kadıkulesi Tepesi'nin kuzey yamacı ve devamındaki düzlüğe kurulmuştur. Bu topoğrafik yapıya bağlı olarak burada yamaç ve düz alan yerleşimi birlikte görülmektedir. Burada ele geçen buluntular MÖ 3. bine kadar inmekle birlikte, bugüne kadar yapılan çalışmalara göre yerleşimle ilgili mimari veriler, Arkaik Döneme tarihlenen Kadıkulesi Tepesi üzerindeki sur duvarlarıdır. MÖ 4. yüzyılda eski sur duvarları tamir edilip, devamında düzlük alana yeni sur duvarı inşa edilerek yerleşim alanı genişletilmiş ve kentte daha geniş bir alan güvenli hale getirilmiştir. Bu yeni ve merkezi bir yerleşim oluşturma döneminde, burada düzenli bir kent planlamasının yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Sur Duvarı'na bağlı olarak Klasik Dönemdeki yerleşim alanı ve kent merkezi aynı şekilde devam etmiş ve bu dönemlerde pek çok yeni yapılar inşa edilmiştir. Doğu Roma Dönemi yerleşimi MS 12. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Selçuk Hamam ve Şaban Ağa Cami gibi yapılara göre Beylikler Dönemi'nde yerleşim merkezinin, kentin kuzeybatısına kaydığı anlaşılmaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde Beylikler Dönemi'ndeki yerleşim alanı genişlemiş, dini ve sivil daha anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Bu genişleme sürecinde yerleşimin bir bölümü Sur Duvarı'nın kuzey ve batı bölümü dış kısmına da taşmıştır. Bugün ise, sadece Klasik Dönem Sur Duvarı içindeki alanda, yerleşim bulunmaktadır. Tüm bunların da açık bir şekilde gösterdiği gibi, burada antikçağdan günümüze yerleşim dokusu ve kentleşmeye dair kalıntılar bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Stratonikeia, Karia, Kentleşme, Yerleşim, Antik ve Osmanlı Dönemi.

Muğla İli Yatağan İlçesi Eskihisar Mahallesi'nde, Yatağan-Milas karayolunun 7. kilometresinde yer alan Stratonikeia antik kentinde, 2015 yılı çalışmaları kapsamında kazı, araştırma, konservasyon, restorasyon ve çizim faaliyetlerinin yanı sıra farklı dönemlere tarihlenen yapıların temizliği ve çevre düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar farklı üniversitelerden öğretim elemanı, uzman ve öğrencilerin yanı sıra işçilerden oluşan bir ekip ile sürdürülmüştür¹. Bu yılki çalışmalar, ağırlıklı olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü (DÖSiMM) ve Pamukkale Üniversitesi² tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Muğla Valiliği tarafından sağlanan ödenek desteği ile başlayan Hasan Sar Evi'nin restorasyonu tamamlanmıştır. Beylikler Dönemi Selçuk Hamamı'nın Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projelerinin hazırlanması ve Uygulanmasına yönelik hazırlanan proje başvurusu Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) tarafından kabul edilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Şaban Ağa Cami'nin restorasyonu ile ilgili olarak Muğla Valiliği tarafından çalışmalara başlanmış ve restorasyon projesinin revizyonu hazırlanmıştır. Çizim ve yaklaşık maliyet hesabı çıkarıldıktan sonra restorasyona başlanması hedeflenmektedir. Billa Evi'nin restorasyonu ile ilgili olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne başvuru yapılmıştır. Destek ve katkılarından dolayı tüm kurum, kuruluş ve kişilere teşekkür ederim³.

2015 yılında Batı Cadde, Gymnasion Propylon, Latrina, Roma Hamamı-1 ve Tiyatroda yapılan kazı ve alan düzenlemelerinin yanı sıra Roma Hamamı-1, Latrina ve Batı Cadde Kilisesi duvarları ile Kuzey Cadde portik mozaiklerinde koruma ve onarım çalışmaları yapılmıştır. Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yapılarının restorasyonu ve belgelenmesine yönelik olarak rölöve ve restitüsyon çizimlerine devam edilmiştir. Alandaki bu faaliyetlerin haricinde, kent içinde ve müzelerde Stratonikeia buluntusu eserler ile ilgili katalog çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁴. Ayrıca fırsat oldukça Muğla Müzesi'nde bulunan Stratonikeia eserlerinin müzedeki yerinde temizlik ve konservasyonu konusunda Müze Müdürlüğü ile ortak çalışmalar yürütülmüştür.

Burada, 2015 yılında Stratonikeia'da yapılan çalışmaların tamamını ele alma imkanı olmadığından, sadece belirli alanlardaki kazılar ve alan araştırmalarının sonuçları hakkında genel değerlendirmelere yer verilecektir. Bu araştırma sonuçlarından birisi, tarihsel süreç içinde Stratonikeia'daki kentsel doku ve buna bağlı oluşan merkezi yerleşim alanlarının tespitidir. Yapılan bu tespitler ile ilgili elde edilen sonuçlar ve bunların genel değerlendirmeleri aşağıda verilmektedir.

Tunç Çağı Yerleşimi

Stratonikeia'da yapılan çalışmalarda ele geçen en erken buluntulardan birisi kentin batısında tespit edilen MÖ 3. bine tarihlenen Kyklad tipi mezardır⁵. Y. Boysal bir antikacının elin-

Res. 1:
Kadikulesi
Tepesi'ndeki
erken sur duvarı
köşe kısmı

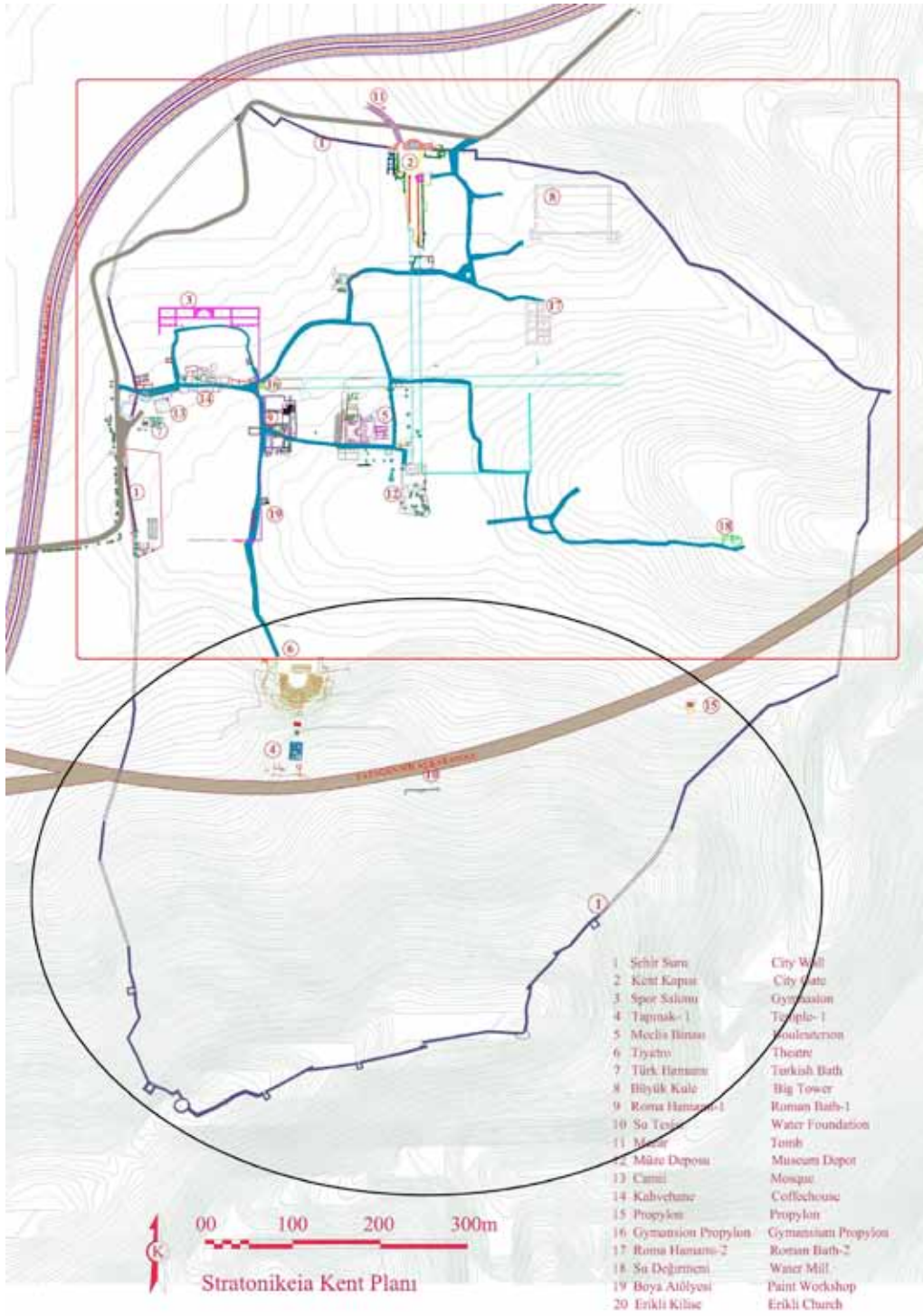
Res. 2: Tiyatro üzerinde bulunan kutsal alan terasının güney duvarı.

de, kökeni Stratonikeia olan 8-10 adet kadar Erken Tunç Çağı'na ait kabin varlığından söz etmiştir (Boysal, 1967, 26 ve dipnot 66). Bunların dışında Stratonikeia Bouleuterionu kuzey antası iç kısmına Grekçe olarak yazılan ve yazıtına göre Menippos'un yaptığı anlaşılacak şekilde, bir yılın aylarının adı ve gün sayıları haricinde⁶, bu takvimin en altında, 1505 yılının yazılı olması önemli bir bilgidir⁷. Buradan kentin tarihi ile ilgili olarak MÖ 2. Bin ortalarında başlangıç sayılan önemli bir olayın olduğu ve bunun sonraki dönemlerde de kabul edildiği anlaşılmaktadır. Kent için çok önemli olduğu anlaşılacak bu tarih başlangıcı, burada Geç Tunç Çağı'na ait yaşam izlerinin varlığını destekleyen önemli kayıtlardan birisidir⁸. III. Hattuşili (MÖ 1267-1237) ve IV. Tuthaliya (MÖ 1237-1209) dönemlerinden Tawagalawa ve Milawata mektuplarında geçen isimlere bağlı olarak, araştırmacılar tarafından Karia Bölgesi'nin iç kesimlerinde bulunan ve iyi bilinen bazı kentlerin, erken dönemdeki adları ile ilgili öneriler arasında adı geçen Atriya'nın, Idrias (ya da Stratonikeia) olabileceği düşünülmektedir⁹. Yukarıdaki buluntu ve Müze Deposu memurlarından merhum Mehmet Karabulut tarafından tiyatronun önünde, Orhan Eskişar'ın tarlasında bulunmuş olan ve bir mezara ait olduğu düşünülen eserlerdir¹⁰. Bunların yanı sıra, Y. Boysal'ın burada Hellenistik Dönem öncesine ait evlerin bulunduğunu düşünmesi de dikkate alındığında (Boysal 1987, 53), büyük bir ihtimalle aynı alanda yapılacak kazılarda bu buluntuları destekleyecek mimarinin de ele geçmesi olağan bir durumdur.

Kentte yapılan önceki araştırmalar ve tespitlere göre MÖ 3-2. bine tarihlenen buluntu ve tarihi bilgiler olduğuna göre mutlaka yerleşim de olmalıydı. Çünkü burada yaşamamış insanlara ait buluntu ve mezarların ele geçmesi mümkün değildir. Şimdilik bu yerleşim ile ilgili, bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Yoğun toprak erozyonunun olduğu bu kentte gelecekte yapılacak çalışmalarda yaşam alanlarına ait kalıntıların da bulunacağı kesindir.

MÖ 1. Bin Yerleşimi

Kentin Klasik Dönem öncesi erken yerleşime ait kalıntılarını¹¹; Kadıkulesi Tepesi'ndeki sur duvarı (Res. 1), buradaki tamiratlar ve aşağı kentte yeni inşa edilen sur duvarı ile tepenin kuzey eteğinde yer alan kutsal alanın teras duvarları oluşturmaktadır (Res. 2). Kadıkulesi Tepesi üzerindeki sur duvarları, kule ve kapıları ile birlikte takip edilebilmektedir. Yüksek duvarların dışında, ölçü ve plan olarak farklılıkları bulunan kapılar, Klasik Dönem öncesinde buraya verilen önemin oldukça fazla olduğunu göstermektedir¹². Ayrıca yüzeyde görülen kalıntılara göre yapılan bu tespitler, bir dönem için bu kentte savunma sistemi ve kentleşmenin ulaştığı ileri seviyeyi de ortaya koymaktadır. Yapılan kazılar ve temizlik çalışmaları sonrasında aşağı kentin batı, kuzey ve doğu sur duvarlarında bu teknikteki örgüler sağlam olarak bulunmuştur. Hatta kentin batısında geniş bir temel üzerinde inşa edilen sur duvarının iç cephesi net bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. Bazı yerlerdeki tahribatlar nedeniyle tam görülemez de yaklaşık 3600 m uzunluğundaki bu sur duvarlarının aynı şekilde kentin büyük bir kısmının etrafını çevirdiği anlaşılmaktadır. Böylelikle bu duvarın yapıldığı zama-

Res. 3: Yukarı ve aşağı kent sur duvarları ve kapladığı alanlar.

nın, Stratonikeia'da ciddi bir imarın yaşandığı dönem olduğu açıktır. Bu imar döneminde, yeniden düzenlenen kentlerde olduğu gibi yerleşimin bütün olarak planlaması da yapılmış olmalıdır. Kentin tamamında kazı yapılmamış olmakla birlikte, şimdilik ilk planlamanın MÖ 4. yy'da gerçekleştiğini ve burasının ızgara planlı bir kent olarak düzenlenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak yerleşim merkezindeki ana caddeler de aynı tarihlerde belirlenmiş olmalıdır. Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde aynı şekilde kullanılarak günümüze ulaşan kuzey-güney ve batı-doğu caddeleri bunlardan sadece ikisidir. Bu ana caddeler paralel devam eden başka caddelerin de varlığı bilinmektedir. Bunlar bize sur

duvarı olan erken yerleşimin Kadı Kulesi Tepesi ve kuzey yamacında, sonraki yerleşimin ise öncekinin devamı olarak savunma sistemi ile genişletilen kuzeydeki düzlük alanı kapladığını ve düzenli bir kent sisteminin aşağı kentte kurulduğunu göstermektedir (Res. 3).

Stratonikeia antik kentinin sur duvarlarına bağlı olarak sınırları bilindiğinden, büyüklüğü kolayca anlaşılabilir. Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerine tarihlenen yapılarla göre kentin yerleşim dokusu ile ilgili genel değerlendirmelerini yapmak mümkündür. Sadece belirli yerlerde kazılar yapıldığından, kentin planında bilinen yapı sayısı oldukça sınırlıdır. Açığa çıkarılan ve görülebilecek durumda olan Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerine ait kalıntılar arasında, tiyatro, gymnasium, bouleuterion, anıtsal çeşmesi ile birlikte şehir kapısı ve devamında sütunlu cadde, hamam, latrina, tapınak ve su yapısı bulunmaktadır.

Kentin tiyatrosu Kadıkulesi Tepesi'nin, kuzeydeki düzlük alan ile birleştiği yerdeki doğal eğime Greko-Romen tipinde inşa edilmiştir (Res. 4). Tiyatronun hemen üst terasında ise kutsal alan bulunmaktadır. Buradaki kutsal alan terasında Klasik Dönem öncesine, tiyatrodan ise MÖ 4. yy'a kadar inen mimari izlere rastlanılmakla birlikte, MÖ 2. yy ve Augustus Dönemi'nde tiyatro ve daraltılan küçük kutsal alanda yeniden düzenlemeler yapılmıştır (Mert 2002, 187-203). Kentte yaşanan depremlere bağlı olarak, buradaki imarlar MS 2. yy ve Roma İmparatorluk Dönemi boyunca da devam etmiştir.

Kentin adının değiştirilmesi MÖ 3. yy'ın ilk yarısı ortalarında yapılmış olmakla birlikte, bu dönemde imar yapıldığına dair herhangi bir anıtsal yapı tespit edilmemiştir. Kentte varlığı bilinen MÖ 4. yy'a ait İonik yapılar haricinde¹³, en erken Hellenistik yapı, MÖ 2. yy'ın ikinci çeyreğine tarihlenen 105x267 m ölçülerindeki Gymnasium'dur. MÖ 3. yy'da adları değiştirilen çoğu kentte uzun süreli kazılar yapılmamış olmakla birlikte, adlarının değiştirildiği döneme ait anıtsal yapıların inşa edildiğine dair bir veriye rastlanmamıştır¹⁴. Eğer bu dönemde anıtsal yapılar inşa edilmiş olsaydı, MÖ 2. yy'dan beri bilinen Gymnasium gibi günümüze kalıntısı ulaşan anıtsal eserler buradan veya başka kentlerden bilinirdi. Bunlar da bize bu dönemde isim değiştirmenin haricinde, ciddi bir imar faaliyetinin olmadığını düşündürmektedir¹⁵. Sık sık el değiştirmelerin ve savaşların yaşandığı bir dönemde, çok yapılaşmanın olması da mümkün değildir. Bu nedenle Hellenistik Dönem içinde daha çok yapılaşmalar MÖ 2. yy'ın ikinci ve üçüncü çeyreğinde yaşanmıştır¹⁶. Bu tarihin, kentleşme süreci açısından da en iyi dönem olduğu anlaşılmaktadır.

Roma İmparatorluk Dönemi ve Sonrası Yerleşim

Kent merkezinde, Hellenistik yapıların dışında, Roma İmparatorluk Dönemi'nde hamamlar, agoralar ve latrina ile caddeler ve sokaklardan kalıntılar bilinmektedir. Yapılar ve tespit edilen cadde ve sokak sistemine göre bunların tamamı ızgara plana uygun ola-

Res. 4: Tiyatro ve arkada aşağı kent kalıntıları

Res. 5: Kuzey Şehir Kapısı ve devamındaki Kuzey Sütunlu Cadde (Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi).

Res. 6: Kuzey Sütunlu Cadde batı portik paye ve sütunları ile Doğu Roma Dönemi kemer ayakları.

rak düzenlenmiştir. Kalıntıların haricinde, kent içinde bulunan mimari elemanlara göre, bilinen yapıların büyük bir çoğunluğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. Genel hatlarıyla Augustus ve MS 2. yy imarı dışında, yoğun imar faaliyetlerinin yaşandığı dönem olarak, depremlerin sonrasındaki yapılaşmanın etkili olduğu görülmektedir. Özellikle bir yazıtta göre MS 139 tarihli deprem sonrasında, Roma İmparatoru Antoninus Pius'un kente yaptığı 25.000 drakhme destek yazıtlardan bilinmektedir¹⁷. Bu dönemde ayağa kaldırılan yapılar arasında iki giriş arasında çeşme anıtının olduğu kuzey şehir kapısı ve devamındaki sütunlu cadde bulunmaktadır (Res. 5). Benzer tamirat ve yeniden düzenleme, Batı Cadde, Latrina, Roma Hamamı-1 ve tiyatro gibi yapılarda da olmuştur. Kazılmadığı için bilinmemekle birlikte, mutlaka aynı dönemdeki depremden zarar gören başka yapılarda da benzer çalışmalar yürütülmüş olmalıdır. Bunlar bize gerekli olan zamanlarda kentin kendi imkanları ve imparatorluk desteği ile hızlı bir şekilde yapıların yeniden ayağa kaldırdığını göstermektedir. Yeni eklenen ve yeniden düzenlenen yapılar haricinde, Geç Antik Dönemde aynı alanlar kullanılmaya devam etmiştir (Res. 6).

MS 3. yy'ın üçüncü çeyreğinden itibaren, özellikle Pagan inancına ait dini yapıların tamir edilmesi ya da bir deprem sonrasında ayağa kaldırılması ciddi anlamda aksamaya başlamıştır. Özellikle MS 4. yy'ın ikinci çeyreğinden itibaren Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle birlikte; dini yapılardaki değişim ve buna

bağlı dini, siyasi ve ekonomik merkezler oluşmaya başlamıştır. Bu alanların yeniden düzenlenmesinde, her zaman olduğu gibi depremlerin tahribatı etkili olmuştur. Örneğin MS 360 yıllarındaki depremin/depremlerin sonrasında kentte tekrar ayağa kaldırmalar gerçekleşmiştir. Bu dönemde aktif olmaya başlayan önemli bir merkez Kuzey Şehir Kapısı ve devamındaki Kuzey Sütunlu Cadde ile kentin kuzeydoğu köşesidir. Kuzey Şehir Kapısı ve bunun güney doğu bölümünün aktif olmasının nedeni, Kuzey Şehir Kapısı iki girişi arasında bulunan

çeşmenin bu dönemde halen daha aktif olarak kullanılmakta olmasıdır. Bu dönemlerde Kadıkulesi Tepesi'nin yamaçları ve kentin batısından buraya künklerle suların taşındığı buluntularla tespit edilmiştir.

MS 4. yy'ın ikinci çeyreğinden sonra yaşanan serbestlik nedeniyle, inanç değişikliğine bağlı olarak bir takım yeni yapılar inşa edilmiş ve bazı yapılar yeniden düzenlenmiştir. Bu tarihlerden itibaren, inşa edilen yapıların yoğunlu-

Res. 7: Kuzey Cadde doğu portiğindeki mozaik ve Christogram detayı.

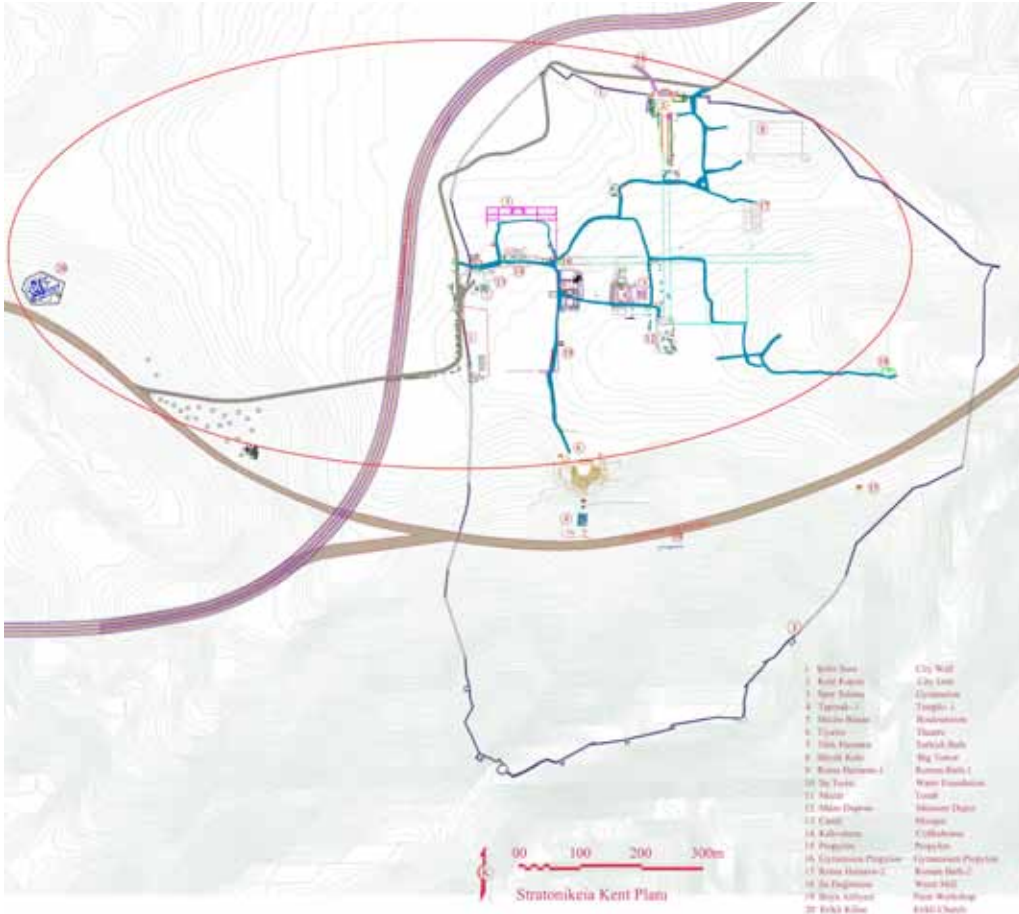
ğuna bağlı olarak yeni merkezler ön planda olmuş ve bir takım köklü yapısal değişiklikler başlamıştır. Yeni inşa edilmeye başlanan kilise ve şapeller¹⁸ ile bunların çevresinde oluşan kentsel doku, bu tür alanların başında gelmiştir. Kuzey Şehir Kapısı ve güneyindeki Sütunlu Cadde bunun en güzel örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Bu sürecin bir devamı olarak MS 4. yy sonu ve MS 5. yy'da kentte ciddi imar faaliyeti gerçekleşmiştir. Bu dönem, kentleşme ve bir takım yeni yapılar açısından önemli bir süreç olarak dikkati çekmektedir. Klasik Dönem sonrasında, kentteki yerleşim dokusu ile ilgili en önemli değişiklik bu dönemde yaşanmıştır. Kuzey Şehir Kapısı ve güney devamındaki alanda, özellikle MS 360 yıllarındaki deprem sonrasında inşa edilen yapılar, bu yeni yapılaşma ve atılım sürecinin göstergesidir. Bu dönemde sadece yeni yapılar inşa edilmemiş, dini olmayan halkın kullandığı yapılar, tamir edilerek aynı işlevini sürdürmüştür. MS 5. yy'da tamir edildiği düşünülen en önemli yapı Kuzey Şehir Kapısı'nda bulunan çeşmedir¹⁹. Bunlar bize çeşmenin bu dönemde aktif olduğunu doğrulamaktadır. Hz. İsa ve Mikail kiliseleri ile Kuzey Cadde Batı Portik mozaiklerinin (Res. 7) bu dönemde yapılmış olduğu düşünülmektedir²⁰. Bu süreçte başka yerden taşınarak yeniden inşa edilen yapıların yanı sıra önceki döneme ait bazı taşıyıcı ve üst yapı elemanlarının restore edilerek yeniden kullanıldığı da dikkati çekmektedir. Kuzey Cadde başlangıcına eklenen kemer de bu dönemde yapılmıştır²¹. Yazıtlar ve arkeolojik kalıntılar ile kesinleştirilmiş olan bu yapılaşmalar, önemli bir imar atılımının gerçekleştirildiğini göstermektedir. Kazılarda bulunan erken dönem litürjik eserler de bu düşünceleri desteklemektedir (Öztaşkın 2015, 159-174).

MS 4. yy'dan itibaren gerçekleştirilen imar faaliyeti, sadece Kuzey Şehir Kapısı ile sınırlı kalmamış ve aşağı kentin bütününde de yapılmıştır. Erken Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen; Gymnasion, Batı-Doğu caddesinin batısı ve devamında, Bouleuterion'un avlusunda ve tiyatroya giden yolun yakınındaki sondajlarda dini ve sivil yapılara ait kalıntılar bulunmaktadır (Yılmaz 2012, 402-405). Hatta kentin dışında (Res. 8), sur duvarlarının yaklaşık 600 m batısındaki Erikli mevkiinde de Bazilikal Planlı bir kilise ve buna bağlı mekanların varlığı tespit edilmiştir. Sur duvarının dışındaki bu tekil yapı haricinde, aynı dönemden yapılara aşağı kentte kazı yapılan alanların tamamında rastlanmış olması, gelecekte yapılacak kazılarda, aşağı kentin diğer alanlarında da bulunacağını ortaya koymaktadır. Aşağı kentteki bu yapı yoğunluğuna rağmen, Kadıkulesi Tepesi yamaçlarındaki yukarı şehirde kazı yapılan alanlarda, kaynaklara bağlı düzenlenen havuzlar haricinde bu döneme tarihlenen yerleşim kalıntısı tespit edilmemiştir. Bu da bize Erken Doğu Roma Dönemi'nde Yukarı Şehirde yerleşimin olmadığını ya da çok sınırlı olduğunu düşündürmektedir (Res. 9).

Bu süreçte Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki nüfus ve yapılarda azalma yaşanmış olmakla birlikte, bundan sonraki dönemde de yerleşim devam etmiştir. Yapılaşmalar ve deprem gibi doğal afet sonrasında yeniden ayağa kaldırma, bu dönemdeki en başarılı olunan yönlerden birisini oluşturmaktadır. Kazılarda bulunan mimarileri destekler şekilde, Kuzey Şehir Kapısı'ndaki çalışmalarda bulunan yazıttan, Maximus'un annesinin bıraktığı mal varlığının tamamını kentin imarına harcadığını biliyoruz (Şahin 1990, no: 1387; Şahin 2010, 66-67, no:

Res. 8: Bouleuterion ve çevresindeki kalıntılar.

Res. 9: Erken Doğu Roma kalıntılarının bulunduğu alanlar.

1530; Aydaş 2010a, 278). Yapılaşmalar esnasında Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait başka yerlerdeki taşıyıcı ve üst yapı elemanları toplu ya da tekli olarak belirli alanlara taşınarak, yeni bir düzenleme ile tekrar kullanılmaya devam edilmiştir. Yine aynı şekilde değişik yerlerde, kırık ya da bütün mimari elemanlar olduğu şekilde bu dönemde inşa edilen duvarlarda kullanılmıştır (Res. 10). Bunlar bize, bu imar aşamasında önceki döneme ait yapıların mimari elemanlarının toplanarak kullanıldığını göstermektedir²². Yeni inşa edilenlerin yanı sıra, aynı alanda yapılan kazılarda ele geçen buluntulara göre, aralarında cam ve seramik üretiminin de olduğu pek çok atölye, bu dönemde aktif olarak çalışmış olmalıdır (Öztaşkın 2015, 175-188).

Erken Doğu Roma Dönemi'ndeki yapılaşmalar MS 7. yy'ın ilk çeyreği içlerine kadar devam etmiş ve bundan sonraki süreçte ciddi bir gerileme yaşanmıştır. Bu gerilemenin önemli verilerinden birisi Erikli Kilisesi, diğeri ise Batı Cadde başlangıcındaki kazılarda tespit edilmiştir. Bu süreçteki gerilemenin en önemli sebebi, nüfusun ciddi bir şekilde azalmasına neden olan salgın hastalıklar olmalıdır. Bunu, aynı dönemlerde yaşanan depremler ve Sasani akınlarının da doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür. Tüm bunlara bağlı olarak, aynı dönemlerdeki akınlar esnasında ciddi bir direniş gösterecek kişinin bulunmasının çoğu zaman mümkün olmadığı düşünülmektedir²³.

MS 10. yy başlarından itibaren MS 13. yy ortalarına kadar bu nüfus iyice azalmış ve sonunda, halk daha küçük ve iyi savunması olan kalelerde yaşamaya başlamışlardır. Stratonikeia'da sur duvarı içinde, kuzeybatı köşede kent içinden toplanan mimari elemanlar ile inşa edilen alan, bu amaçla kullanılan iyi tahkim edilmiş küçük kalelerden birisi olmalıdır. Stratonikeia içindekilerin haricinde²⁴, yakın çevresinde MS 11-12. yy'lara tarihlenen çok sayıda toplu mezarlar ile birlikte seramik fırınları ve atölyeler Beybağ mevkiinde tespit edilmiştir²⁵.

Stratonikeia sur duvarı içinde en az nüfus bu dönemde yaşamıştır. Son zamanlara kadar kentin kuzeybatı bölümünün kullanılmış olmasının en önemli etkenlerinden birisinin burada var olan su ve iyi tahkim edilmiş savunma sistemi olmalıdır.

Res. 10: Batı Cadde başlangıcında bulunan Kilise kalıntısı ve üzerindeki ve mezarlar ile Latrina ve Roma Hamamı-1 kalıntıları.

Res. 12: Osmanlı Dönemi taş döşeli yol, kahvehane ve evler.

Res. 13: Osmanlı Dönemi yol ve antik dönem sütunu.

Bunun için hepsinin genel anlamda amacı aynı olmakla birlikte, iyi bilinen meydanların hiç birisi diğerine benzememektedir.

Merkezi köy meydanında bulunan hamam, cami, kahvehane, kasap ve fırın gibi yapıların dışında, yerleşim alanı içinde dağınık şekilde Osmanlı Dönemi yol döşemeleri kenarındaki çeşme, yüksek bahçe duvarları ve evler ile dükkanlar döneminin yerleşim dokusunu net bir şekilde göstermektedir (Res. 15-16). Bu yapıların bazıları üzerindeki Rumi ve Hicri yazıtlar, bazıları da kazılarda ele geçen buluntular sayesinde kesin bir şekilde tarihlenebilmektedir. Yazıtlar ve kalıntıların haricinde, burada yapılan kazı ve araştırmalarda bulunan mühürler de buradaki zenginliği doğrular niteliktedir. Osmanlı Dönemi taş döşeli merkezi caddelerde yürürken, yol kenarında korunmuş olan mimarilerden bu yapısal durum ve kültürel zenginlik kolayca anlaşılabilir. Korunmuş olan anıtsal eserlerin dışında tespit edilen kültürel yapı ve sosyal yaşantı ile ilgili de tespit edilen mimari detaylar yerlerinde korunmuştur. Bu grup içerisinde değerlendirilen Şaban Ağa Cami önündeki Sadaka Taşı (Res. 17), Mehmet Eskişar Evi Önündeki Binek Taşı, sokak köşelerindeki Mola Taşı farklı güzel örneklerden sadece bazılarını oluşturmaktadır.

Adnan Menderes Dönemi'nde 1954 yılında burada pek çok çeşme inşa edilmiştir. Bunun en anıtsal olanı Köy Meydanı'ndaki 15.04.1954 tarihli yapıdır (Res. 18). Aynı çeşmelerin daha basit örnekleri diğer küçük köy meydanları ve yol kenarlarına da yapılmıştır. Yapılan çeşmeler de bu yolların ve meydanların bu dönemde aktif olduğunu doğrulamaktadır.

Res. 14: Gymnasionun üzerinde Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Merkezi Köy Meydanı.

Res. 15: Merkezî Köy Meydanından çizim (Çizim A. Erkuş).

Res. 16: Ortasında bir sarnıç bulunan 2. Köy Meydanı ve çevresinde evler (Çizim A. Erkuş).

1957 yılında yaşanan deprem sonrasında köyün hemen kuzeyine yeni 2. Bir yerleşim alanı oluşturularak insanların buraya taşınması sağlanmıştır³². Daha sonra köylüler bu yeni olan 2. Yerleşim alanındaki kömür kazıları nedeniyle, Stratonikeia antik kentinin yaklaşık 1 km batısındaki 3. Yerleşim alanına taşınmışlardır³³. 2. ve 3. Yerleşim tamamen modern bir düzenleme olup, antik yerleşimden ayrı alanlarda yapılmıştır. Bu yeni yerleşimler sayesinde, antik kent üzerindeki köy içine yeni yeni yapılar ve ilave düzenlemeler fazla yapılmadığından, eski yerleşim dokusu bozulmadan korunmuştur. Bugün Stratonikeia antik kenti içindeki Eskihsar halkının büyük bir çoğunluğu yeni yerleşim alanına taşınmış olmasına rağmen, halen daha antik kent içinde tarihi köy evlerinde oturan 4 aile bulunmaktadır.

Sonuç olarak önceki yılların bir devamı olarak bu yıl yapılan çalışmaların değerlendirmeleri sonrasında; Stratonikeia antik kenti ve devamında Eskihsar Köyü'ne ait yerleşim süreci hakkında önemli tespitler yapılmıştır. Yerleşim ile ilgili bulgular genellikle MÖ 1. bin sonrasına aittir. MÖ 1. bin ilk yarısında Kadıkulesi Tepesi'nin kuzey yamaçlarında görülen yerleşim Geç Klasik Dönem'den sonra genişlemiş ve Kadıkulesi Tepesi ile birlikte kuzeyindeki düzlük alana yayılmıştır. Yaklaşık 3600 m uzunluğunda bir surun sınırladığı bu yerleşimin, kentin en geniş halini oluşturmaktadır. Erken Doğu Roma Dönemi'nde yerleşim olarak aşağı kent kullanılmıştır. MS 7. Yüzyıl ortalarından itibaren aşağı kentteki yerleşim küçülmüş ve daha çok kentin kuzeydoğu bölümüne toplanmıştır. Buradaki yerleşimin MS 13. Yüzyıla kadar devam ettiği düşünülmektedir. Beylikler Dönemi ile birlikte yerleşim merkezi kentin doğusunda, şimdiki Merkezî Köy Meydanı'nın bulunduğu alan ve çevresinde olmuştur. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde aynı merkez esas olmak üzere yerleşim çevresinde yayılmıştır. Kadıkulesi Tepesi kuzey yamaçları sınırlı olmak kaydıyla, düzlük alandaki yerleşimin bulunduğu kısım ve bunun kuzey dış kısmına yerleşim genişlemiştir. Bu günün,

Res. 17: Şaban Ağa Camii önündeki sadaka taşı ve arkada Şaban Ağa sardukası ile cami girişi.

Res. 17: Adnan Menderes Dönemi, 15.04.1954 tarihli köy meydanı çeşmesi.

antik yerleşimin sur duvarı içinde kalan bölümünde esas olmak üzere aşağı kentte yerleşim, köy meydanları, yollar ve bazı ev örnekleri ile birlikte korunmuştur. Antik dönemlerden günümüze kadarki sürece tarihlenen, farklı dönemlere ait iç içe kalıntılar Osmanlı Dönemi taş döşeli yollarda yürüyerek gezilebilmekte ve tüm yerleşim dokusunun sürecine ait izler yerinde görülebilmektedir.

NOTLAR

1. Bu yıl Pamukkale, Selçuk, Adnan Menderes, Ankara, Ahi Evran, Muğla Sıtkı Koçman, Anadolu, Dokuz Eylül ve Mersin üniversitelerinden Arkeolog, Sanat Tarihçi, Mimar, Epigraf, Kimyager, Zoolog, Botanikçi, Jeolog ve Antropolog öğretim elemanı, uzman ve öğrenciler katkıda bulunmuşlardır.

Ekip üyeleri Prof. Dr. Raşit Urhan, Prof. Dr. Halil Kumsar, Prof. Dr. Olcay Düşen, Doç. Dr. Ahmet Tolga Tek, Doç. Dr. Osman Kunduracı, Doç. Dr. Mehmet Tekocak, Yrd. Doç. Dr. Murat Aydaş, Yrd. Doç. Dr. Saim Cirtil, Yrd. Doç. Dr. M. Altay Atlıhan, Yrd. Doç. Dr. Öncü Başoğlan Avşar, Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Koyuncu Okça, Yrd. Doç. Dr. Evin Caner, Dr. Coşkun Daşbacak, Dr. Selda Özgün Cirtil, Dr. Zeliha Gider Büyüközer, Dr. Aytekin Büyüközer, Dr. Hüseyin Köker, Öğr. Gör. Koray Alper, Öğr. Gör. Fatma Şenol, Uzm. Ali Yaşar, Arş. Gör. Tunç Sezgin, Arş. Gör. Banu Yılmaz; Arkeologlar Nihal Durnağölü, Emin Sariiz, Fatma Aytekin, Hakan Alireisoğlu, Adil Eker, Serdal Mutlu, Fatih Gürsoy; Sanat Tarihçi Nurcan Bahargölü, Süleyman Güven; Ressam Aydın Erkuş; Restorasyon Teknikeri M. Özgür Kesken; Biyologlar Uygur Sarpkaya ve Çağrı Gediz ile Öğrenciler Serap Tulumbacı, Mehmet Toptimur, Mesut Özbek, Tuba Özkan, Büşra Aydın, Öznur Kızılkaya, Hüseyin Bardan, T. Mustafa Doğan, Ebru Nur Çerçi, Gökhan Üvez, Gülşen Uygun, Doğukan Karabulut, Neslihan Uçar, Sinem Büşra Ekinci, Cengiz Emlik, Ramazan Toraman, Kaan Kahraman, Hami Yuluğ, Yeşim Onocak, Gamze Kalender, Hayriye Büşra Solak, Kudret Çiftçi, Hatice Büşra Bolay, Taha Mustafa Doğan, Ömer Işık, Duygu Mutlu, Güncem Akkaş ve Gülser Görkem Tok arazi, depo ve üniversite laboratuvar çalışmalarına katılmışlardır. Ayrıca Bakanlık Temsilcisi olarak Uşak Müzesi'nden Şerif SÖYLER ve Sultan İNCE görev almıştır. Kazıya katılan ve emeği geçen tüm ekip üyelerine tekrar teşekkür ederim.

2. Çalışmalar Pamukkale Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 2014KRM006 Numaralı "Stratonikeia Augustus Tapınak Terası" adlı proje ile desteklenmiştir. Yakın ilgi ve destekleri için tüm yöneticiler ile idari personele çok teşekkür ederim.

3. Özellikle kentteki çalışmaları her zaman destekleyen ve bizleri yalnız bırakmayan Muğla Valisi Sayın Amir Çiçek, Muğla ve Yatağan Belediyesi ile EPOS7 ve Başarım Sensin Dernekleri'nin başkan ve Yönetim Kurulu Üyeleri'ne tekrar teşekkür ederim.

4. Gösterdikleri yakın ilgi ve yaptıkları yardımlarından dolayı Muğla, Milas ve Bodrum Müze Müdürleri ve Uzmanlarına çok teşekkür ederim.

5. Aynı bölgeden lasos antik kentindeki Agora kazılarında Bronz çağı ile ilgili arasında mezarların da bulunduğu mimari ve küçük buluntular tespit edilmiştir (Berti 1993, 189-190; Momigliano 2012). Özellikle ele geçen mezarlar için bkz. Momigliano 2012, 9-10, Fig. 12. Ayrıca lasos'ta bulunan Kyklad mezarları için bkz. Wheeler 1974, 418-419.

6. Takvim yazıtının satır başlarındaki ilk harfler, yukarıdan aşağıya doğru, bu takvimi hazırlayanın adını oluşturmaktadır. Bu harfler yan yana getirildiğinde şu cümle ortaya çıkmaktadır: "(Bu takvimi) Stratonikeia'lı Menippos icat etti." Yazıtın çevirisi, aylar ve bunlar ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Aydaş 2010a, 278; Söğüt 2013, 614-615.

7. Şahin, 1981, no: 1044. M. Ç. Şahin takvim yazıtının en altındaki 1505 tarihinden 100 çıkarılsa bile MÖ 1405 yılına ulaşılabileceğini ifade etmektedir (Şahin 2010, 5, dipnot 49). Sonuçta bu hesaplamaya göre MÖ 2. bin ortalarına yakın bir tarih çıkmaktadır.

8. Stratonikeia ile Lagina arasında, Yarbaşı, Kumyeri ve Tepecik gibi alanlarda Tunç Çağı'na tarihlenen mezarlar tespit edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Boysal 1979, 389-390; Kara 2015, 29-44; Tırpan 2015, 433, Res. 1-4. Stratonikeia çevresindeki Tunç Çağı Yerleşimleri ile ilgili bölgesel ve bölgeler arası değerlendirmeler için bkz. Oğuzhanoglu 2015, 12-19.

9. Burada Idyma=Utima, Hyllarima=Walarima, Alabanda=Walliwanda, Alinda=Ijalanda, Mylasa=Mutamataşa olarak önerilmiştir. Bu konuda bkz. Hawkins 1998, 26-28 ve Herda 2009, 47-48, 54, Abb. 4. Bu konudaki son değerlendirmeler için bkz. Söğüt 2013, 614.

10. Eserlerin buluntu yeri ve şekli ile ilgili olarak en kesin kayıtlar; bulan kişinin bizzat kendi ifadesinden yararlanarak Y. Boysal'ın düştüğü bu notlardır. Bu konuda bkz. Boysal 1987, 53.

11. Khrysaoris'in Klasik Dönem öncesindeki, Idrias'ın ise Klasik Dönemdeki ismi olduğu anlaşılmaktadır. Stratonikeia adını almadan önce meydana gelen bu gelişmeler, burada bulunan

arkeolojik kalıntılar ile antik yazarların verdiği bilgilerin aynı doğrultuda olduğunu ve birbirini desteklediğini ortaya koymaktadır. Strabonda geçen bilgiler için bkz. Strabon XIV, II, 25. Chrysaoris'un (ya da Chrysaoreios) nitelenmesi genellikle Stratonikeia yazıtlarından da bilinmektedir (Şahin 2010, 5). Bu ismin Chrysaoris olarak kullanımı ve Hiera Kome ile ilişkileri konusundaki değerlendirmeler için bkz. Şahin 2010, 4-6. Ayrıca, Zeus Khrysaoreus Tapınağı'nın duvarlarına ait yazıtlar Stratonikeia kenti içinde bulunmuş olup, M. Ç. Şahin'in de düşündüğü gibi bu kutsal alan kentin içinde ya da çok yakınında olmalıdır (Şahin 2010, 5). M. Aydaş ise öncesinde kentin adının Khrysaoris olduğunu ve bunun MÖ 484 yılından sonra değiştiğini belirtmektedir. Bu konudaki değerlendirmeleri için bkz. Aydaş 2015, 75-77.

12. Yukarı şehir surları A. A. Tırpan tarafından Hellenistik Dönem öncesi yapıları olarak değerlendirilmiştir. Buca bağlı olarak bu duvarlar çoğunlukla MÖ 5-4. yy örnekleri ile karşılaştırılmış ve bunlara göre tarihlendirme yapılmıştır (Tırpan 1990, 219-221, Res. 2-8). Ancak yukarı şehir surlarının tamiratlar haricinde tamamı Klasik Dönem öncesine ait olmalıdır.

13. İon başlığına bağlı olarak, Stratonikeia Geç Klasik Döneme ait anıtsal bir yapının varlığı ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Söğüt-Gürsoy, 2016, 587-604.

14. Salbakos Dağı çevresinde bulunan ve Hellenistik Dönemde adları değiştirilen kentlerdeki imar faaliyetleri ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Söğüt 2007, 20-21.

15. Sadece Büyük Menderes'ten Gökova Körfezi'ne inen yol üzerinde Alabanda-Antiokeia, Hekatesia-Stratonikeia, Mobolla-Laodikeia olarak değiştirilmiştir. Bu yol güzergahının Hititler Dönemi'nden itibaren önemli olduğu ve Osmanlı Dönemi'nde Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferinde bu yolu kullandığı bilinmektedir. Bu yolun Muğla ili sınırlarındaki kısımlarında bulunan antik yerleşimler ve yol ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Söğüt 2017, *Baskıda*.

16. MÖ 100 yılları ve hemen sonrasına tarihlenen bu bölgedeki en anıtsal yapı ise Lagina Hekate Tapınağı'dır. Bu bir tapınak olmakla birlikte, tamamen politik amaçlı inşa edilen bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

17. Bu yazıtların çevrisi ve değerlendirmeleri için bkz. Aydaş 2015, 75.

18. Bu dönemde yoğun görülmeye başlayan imar faaliyetlerine, kazısı yapılan pek çok kentte rastlamak mümkündür. Son yıllarda ortaya çıkarılan yapıların fazlalığına bağlı olarak, Laodikeia'da önemli tespitler yapılmıştır. Bu konuda bkz. Şimşek 2007, 267. Bu dönemdeki yapısal değişimler Tapınak A'da yapılan çalışmalarda daha açık olarak, yapılan kazılar ile ortaya konulmuştur (Şimşek 2007, 232-235, Res. 81c, 82a). Ayrıca Laodikeia kentinde Hıristiyanlık ve bulunan kiliseleri ile ilgili mimari ve küçük buluntu tespiti ve değerlendirmeleri için bkz. Şimşek 2012.

19. Burada yapılan çalışmalarda MS 5. yy'a tarihlenen portreler bulunmuştur. Çeşmenin Antoninler Dönemi'ne tarihlenen ilk evresiyle ilgili olmayan bu portrelerin, su sistemiyle ilgili yapısal değişiklikleri finanse eden aileye ait olabileceği düşünülmektedir (Özgan-Stutzinger 1985, 237-274; Özgan 1987, 266; Özgan 1999, 134-136, Taf. 46a-d, 47a-d). Yazıtlardan da bu portrelerin Apollinarios ve eşine ait olduğu tespit edilmiştir (Şahin 2010, 65-66). Bu alandaki yeni düzenlemeler ve imar faaliyetleri mozaik döşeme ile birlikte havuzun su sistemindeki değişikliklerin yapıldığı dönemde gerçekleştirilmiş olmalıdır (Söğüt 2010, 269).

20. Söğüt-Aytekin 2017, *baskıda*. Ayrıca buradaki mozaiklerin korunma ve onarım çalışmaları ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Yaşar 2015b, 265-276.

21. Buradaki düzenlemelerin önemi ve bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Söğüt 2015, 381-383, Res. 2-4.

22. Yapılan kazılar esnasında, Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda tapınak ile altar arasında inşa edilen kilisede; farklı dönemlere tarihlenen mimari elemanlar arasında, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait heykel ve Hellenistik Döneme tarihlenen kabartmaların duvar taşı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Tırpan-Söğüt 2005, 50). Bu uygulamaları tam anlamıyla "*Erken Doğu Roma Dönemi Toplamacılığı*" olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

23. Son yıllarda yapılan araştırmalarda bu dönemler ile ilgili her geçen gün daha çok veriye ulaşılmaktadır. Böylelikle daha önceden buluntu azlığı nedeniyle yeterli olmayan değerlendirmelerin, daha kesin sonuçlar vereceği anlaşılmaktadır. B. Duman, Tripolis antik kentinde yaşayanların büyük bir kısmının, bu dönemdeki Sasani Saldırıları nedeniyle kenti tamamen terk ederek, buranın yaklaşık 5 km kuzeyindeki daha güvenli bir yer olan Direbol'a taşındıklarını düşünmektedir. Bu konuda bkz. Duman 184. Ayrıca A. T. Tek'in MS 622-623 yıllarındaki Sasani saldırıları hakkında, sikkeler ışığında yaptığı Pamphylia Bölgesi'ndeki Side, Perge ve Sillyon gibi kentler hakkındaki değerlendirmesi için bkz. Tek 2015, 120-135.

24. Kuzey Sütunlu Cadde kenarında bulunan Doğu Roma Mezarları için bkz. Söğüt 2010, 271, Res. 11. Yine aynı yerde Erken Doğu Roma mozaığı tahrip edilerek yapılan bir gömü de tespit edilmiştir (Yaşar 2015a, 608, Res. 9).

25. Burada özellikle MS 12. yy'a ait güçlü bir dönemin varlığı dikkati çekmektedir. Bulunan sikkelerin çoğunluğu bu yüzyıla tarihlenmiştir. Değerlendirmeler için bkz. Tırpan 2015, 437.
26. Bu sikke Doğu Roma Dönemi'ne ait yerleşim ve atölyelerin olduğu bir alanda, tahribat tabakasında bulunmuştur. Sikke hakkında geniş bilgi için Cirtil 2010a, 97. Tırpan 2015, 437-438.
27. Bu sikke Türk Dönemi yerleşimi içinde bulunmuştur. Sikke için bkz. Cirtil 2010a, 96.
28. Burada ele geçen buluntular ve bunlar ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Tırpan-Söğüt 2008, 399-400, Res. 12-13; Cirtil 2009, 117-125; Cirtil 2010a, 93-102; Cirtil 2010b, 19-32.
28. Hamamda kitabe bulunmamış olmakla birlikte, tespit edilen mimari özellikler ve buranın kazısında ele geçen seramiklerin başlangıç tarihi için MS 14. yy önerilmektedir. Bu konuda bkz. Baş 1991, 368. Ele geçen sikkeler ise MS 15. yy'a tarihlenmektedir. Hamam kazıları ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Söğüt 2011, 194-211 içinde, Cirtil 2011, 204, Res. 11, Çiz. 4.
30. Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi için bu iki yapının burada yalnız olmadığını düşünüyorum. Gelecek yıllarda Selçuk Hamamı'nın doğu ve güney bölümünde yapılacak kazılarda, bu yapıları tamamlayan aynı dönemden başka yapıların da bulunacağını ümit ediyorum.
31. Batıdaki Merkezi Köy Meydanı dışında, Eskihisar'ın doğuya doğru yayılan yerleşimi içinde batıdakinden daha küçük, birisinde bir mescit, dükkanlar ve kahvenin de olduğu düşünülen en az 3 meydan alanının varlığı bilinmektedir.
32. Stratonikeia müze bekçileri tarafından tutulan kayıtlara göre bu depremde; Eskihisar köyünde her hangi bir can kaybı olmamış ve sadece bazı binalarda çatlama oluşmuştur.
33. Köylülerin anlattıklarına göre, buradan ayrılan en az 4 ailenin aynı yere gitmesi durumunda, devlet tarafından traktör teşvikinin verildiği bilinmektedir.
-

KAYNAKÇA

- Aydaş, M. 2010a. "Bouleuterion Duvarlarındaki Takvim", 278: B. Söğüt, "Stratonikeia 2008 Yılı Çalışmaları", 31. Kazı Sonuçları Toplantısı-4, 2010, 263-286 içinde
- Aydaş, M. 2010b. "Epigrafya Çalışmaları", 278: Söğüt, "Stratonikeia 2008 Çalışmaları", 31. Kazı Sonuçları Toplantısı-4, 263-286 içinde.
- Baş, A. 1991. "Eskihisar'daki Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi* 22, Ankara, 365-382.
- Berti, F. 1993. "Iasos di Caria" *Arslantepa, Hierapolis, Iasos, Kyme. Scavi archeologici italiani in Turchia*, Venezia, 189-248.
- Boysal, Y. 1967. "Karia Bölgesinde Yeni Araştırmalar", *Anatolia* 11, 1967, 26 ve dipnot 66.
- Boysal, Y. 1979. "Lagina Kazıları", 8. *Türk Tarih Kongresi-1*, 389-390.
- Boysal, Y. 1987. "Stratonikeia Nekropolünün Tarihsel Süreci", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara, 1987, 51-69.
- Cirtil, S. 2009. "Muğla-Yatağan Börükçü Kazısı Türk Dönemi Buluntuları", 11. *Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 17-19 Ekim 2007, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayın No:8, İzmir, 2009, 117-125;
- Cirtil, S. 2010a. "Muğla-Yatağan Tepecik Kazısı Türk Dönemi Buluntuları 2007", 12. *Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale, Ed.: A. O. Uysal vd., İzmir, 93-102.
- Cirtil, S. 2010b. Fatih Sultan Mehmed (Mehmed the Conqueror) Coins found in Muğla Yatağan Tepecik Excavation", *Proceedings of the International Symposium, "Trade and Production Through the Ages"*, Konya, 25-28 November 2008, Ed.: E. Doksanaltı-E. Aslan, Konya, 19-32.
- Cirtil, S. 2011. "8 Türk Hamamı Kazısı", 204: B. Söğüt, "Stratonikeia 2009 Yılı Çalışmaları", 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı-4*, 2011, 194-211 içinde.
- Duman, B. 2013. "Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis ad Maeandrum", *Cedrus* 1, 179-200.
- Hawkins, J. D. 1998. "Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazköy Sealings and Karabel", *Anatolian Studies* 48, 1-31.
- Herda, A. 2009. "Karkışa-Karien und die Sogenannte Ionische Migration", *Die Karer und die Anderen*, Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin, 13. bis 15. Oktober 2005, Ed.: F. Rumscheid, Bonn, 27-108.

- İ. H. 2002. "Der Theater-Tempelkomplex von Stratonikeia", Haz.: C. Berns-H. von Hesberg-L. Vandeput-M. Waelkens, *Patrius und Imperium*, Bulletin Antieke Beschaving, Annual Papers on Classical Archaeology Supplement 8, Leuven-Paris, Dudley, 187-203.
- Kara, O. 2015. "Kumyeri Erken Tunç Çağı Nekropolünde Saptanan Kremasyon Uygulaması ve KYM01 Numaralı Mezar", *Stratonikeia Çalışmaları-1, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, Ed.: B. Söğüt, İstanbul, 29-44.
- Momigliano, N. 2012. *Bronze Age Carian Iasos, Structures and finds from the Area of the Roman Agora (c. 3000-1500 BC)*, Roma.
- Oğuzhanoğlu, U. 2015. "Stratonikeia Antik Kenti Çevresinde Erken Yerleşim İzleri", *Stratonikeia Çalışmaları-1, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, Ed.: B. Söğüt, İstanbul, 2015, 9-28.
- Özgan, R. 1987. "Stratonikeia Şehir Kapısı Yontu Buluntuları", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*, 1987, 265-276.
- Özgan, R. 1999. *Die Skulpturen von Stratonikeia*, Asia Minor Studien 32, Bonn.
- Özgan, R., D. Stutzinger, 1985. "Untersuchungen zur Porträplastik des 5. Jhr. n. Chr. Anhand Zweier neugefundener Porträts aus Stratonikeia", *Istanbul Mitteilungen* 35, 1985, 237-274.
- Öztaşkın, G. K. 2015. "Stratonikeia Kenti Bizans Dönemi Liturjik Taş Eserleri", Ed.: B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları-1, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul, 159-174.
- Öztaşkın, M. 2015. "Stratonikeia Bizans Dönemi Cam Buluntuları", Ed.: B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları-1, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul, 175-188.
- Söğüt, B. 2007. "Antik Dönemde Salbakos Dağı ve Kalıntıları", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri-2*, (Denizli 6-8 Eylül 2006), Ed.: A. Özçelik vd., 15-24.
- Söğüt, B. 2013. "Stratonikeia'da Hellenistik Dönem Öncesi", *K. Levent Zoroğlu'na Armağan*, Ed.: M. Tekocak, İstanbul, 605-623.
- Söğüt, B. 2015. "Stratonikeia'daki Koruma Uygulamalarından Örnekler", *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan*, Ed.: E. Okan-C. Atila, İstanbul, 379-396.
- Söğüt, B. 2017. "Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Güzergâhındaki Antik Yerleşimler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Kanuni Sultan Süleyman Muğla'da*, Muğla, *Baskıda*.
- Söğüt, B., F. Aytakin, 2017. "Stratonikeia Kuzey Sütunlu Cadde Doğu Portik Mozaiki", *Yrd. Doç. Dr. Barış Salman'a Armağan*, *Baskıda*.
- Söğüt, B., F. Gürsoy, 2016. "Stratonikeia'dan Geç Klasik Döneme ait bir İon Başlığı", Ed.: E. DüNDAR-Ş. AKTAŞ-M. KOÇAK-S. KOÇ, *Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA*, İstanbul, 587-604.
- Strabon XIV, II, 25.
- Şahin, M. Ç. 1981. *Die Inschriften von Stratonikeia I*, Bonn.
- Şahin, M. Ç. 1990. *Die Inschriften von Stratonikeia, IK. 22.2*, Bonn.
- Şahin, M. Ç. 2010. *The Inscriptions of Stratonikeia III, IK. 68*, Bonn.
- Şimşek, C. 2007. *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul.
- Şimşek, C. 2012. *Kutsal Kent Laodikeia'nın Kiliseleri*, İstanbul.
- Tek, A. T. 2015. Side Sikke Buluntuları Işığında MS 622/3'de Pamphylia'ya "Olası" Bir Sasani Saldırısı", *Colloquium Anatolicum 14*, 120-135.
- Tırpan, A. A. 1990. "Stratonikeia Şehir ve Sur Planı", *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi 5*, 217-234.
- Tırpan, A. A. 2015. "Son Araştırmalar Işığında Lagina ve Çevresinin Tarihsel Süreci", *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan*, Ed.: E. Okan-C. Atila, İstanbul, 433-444.
- Tırpan, A. A., B. Söğüt, 2005. *Lagina Araştırmaları I, Lagina*, Muğla.
- Tırpan, A.A., B. Söğüt, 2008. "Lagina ve Börükçü 2006 Yılı Çalışmaları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı-3*, 387-410.
- Wheeler, T. S. 1974. "Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia", *American Journal of Archaeology* 78.4, 415-425. Yaşar, A. 2015a. "3 Mozaik Koruma ve Onarım Çalışmaları", 608: B. Söğüt, "Stratonikeia 2013 Yılı Çalışmaları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı-3*, 2015, 597-622 içinde.
- Yaşar, A. 2015b. "Stratonikeia Doğu Portik Taban Mozaiklerinin Mevcut Korunma Durumu ve Konservasyonuna Yönelik Öneriler", *Stratonikeia Çalışmaları-1, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, Ed.: B. Söğüt, İstanbul, 265-276.
- Yılmaz, B. 2012. "Bouleuterion Çalışmaları", 402-405: B. Söğüt, "Stratonikeia 2010 Yılı Çalışmaları", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı-4*, 2012, 395-419 içinde.